

**ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО;
ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО**

УДК 349. 6

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.1.11>

СВІТЛИЧНИЙ О.П.

ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СУДУ В УКРАЇНІ

PROSPECTS FOR THE CREATION OF AN ENVIRONMENTAL COURT IN UKRAINE

Стаття присвячена перспективам створення екологічного суду як одного із шляхів подолання катастрофічних екологічних наслідків, що виникли внаслідок повномасштабної російської військової агресії проти України, яка триває і наразі, що принесло українському народу не лише людське горе, руйнування, втрату людей, матеріальних ресурсів, але й страшну екологічну катастрофу, яка вразила все навколишнє природне середовище, природні ресурси держави. Наводяться статистичні екологічних збитків, які зазнали природні ресурси держави внаслідок російської військової агресії. З метою перспективи створення екологічного суду звертається увага на діяльність: Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй та його структурних підрозділів, які спеціалізуються на розгляді екологічних справ; Міжнародний суд екологічного арбітражу і примирення, який вирішує спори з питань охорони навколишнього середовища і природокористування; Суд Справедливості Європейського Союзу; Міжнародний трибунал з морського права; Європейський суд з прав людини. Підкреслено, що ці суди вирішують екологічні та іншу судові спори. Констатовано, що на сьогодні різноманітні форми та моделі екологічного правосуддя представлені в понад 50 країнах світу, які успішно розглядають екологічні спори. Звернено увагу, що незважаючи на різний державний устрій цих країн, систему судоустрою, суди цих країн спеціалізуються на розгляді екологічних справ, вони відіграють важливу роль у забезпеченні та реалізації екологічних прав людини і громадянина, суспільних та державних інтересів. Проаналізовано наукову публіцистику та праці науковців, які у своїх роботах досліджували питання створення екологічного суду в нашій державі. Звернено увагу на Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», норми якого вказують на гостру кризову екологічну ситуацію в Україні та шляхи подолання існуючих кризових явищ в державі. У висновках підкреслено, що катастрофічні екологічні наслідки, які виникли внаслідок військової агресії РФ проти України потребують вирішення низки невідкладних проблемних питань, одним із шляхів подолання екологічних наслідків в Україні є створення екологічного суду, що потребує від держави та наукової спільноти вироблення дієвих і виважених кроків.

Ключові слова: *екологія, судовий захист, військова агресія, кризові явища, подолання, створення.*

The article is devoted to the prospects of creating an environmental court as one of the ways to overcome the catastrophic environmental consequences that arose as a result of the full-scale Russian military aggression against Ukraine, which continues to this day, which brought the Ukrainian people not only human grief, destruction, loss of people, material resources, but also a terrible environmental catastrophe that struck the entire natural environment, natural resources of the state. The statistics of environmental damage suffered by the state's natural resources as a result of Russian military aggression are given. In order to consider the prospects of creating an environmental court, attention

is drawn to the activities of: the International Court of Justice of the United Nations and its structural divisions that specialize in considering environmental cases; the International Court of Environmental Arbitration and Conciliation, which resolves disputes on environmental protection and natural resource use; the Court of Justice of the European Union; the International Tribunal for the Law of the Sea; the European Court of Human Rights. It is emphasized that these courts resolve environmental and other legal disputes. It is stated that today various forms and models of environmental justice are presented in more than 50 countries of the world, which successfully consider environmental disputes. It is noted that despite the different state structures of these countries, the judicial system, the courts of these countries specialize in considering environmental cases, they play an important role in ensuring and implementing the environmental rights of a person and a citizen, public and state interests. The scientific journalism and works of scientists who in their works investigated the issue of creating an environmental court in our country are analyzed. Attention is drawn to the Law of Ukraine "On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period Until 2030", the norms of which indicate the acute crisis ecological situation in Ukraine and ways to overcome the existing crisis phenomena in the country. The conclusions emphasize that the catastrophic environmental consequences that arose as a result of the Russian Federation's military aggression against Ukraine require the resolution of a number of urgent problematic issues; one of the ways to overcome the environmental consequences in Ukraine is to create an environmental court, which requires the state and the scientific community to develop effective and balanced steps.

Key words: *ecology, judicial protection, military aggression, crisis phenomena, overcoming, creation.*

Вступ. Повномасштабна військова агресія РФ проти України принесла українському народу не лише людське горе, руйнування але й страшну екологічну катастрофу, яка вразила землю, надра, води, атмосферне повітря, ліси, тваринний світ, ландшафти, об'єкти природно-заповідного фонду та інші природні комплекси – все навколишнє природне середовище, внаслідок чого громадянам була заподіяна шкода їх здоров'ю та майну. За інформацією Міністерства екології і природних ресурсів, станом на 25.01.2025 року в Україні вже зафіксовані понад сім тисяч екологічних злочинів РФ з початку повномасштабного вторгнення. Збитки перевищують 72,9 мільярда євро – це забруднення земель і ґрунтів, шкода, завдана природно-заповідному фонду та охоронюваним екосистемам, забруднення повітря, водних об'єктів і морів, а також вплив війни на кліматичні зміни [1].

Подання до суду позовів є одним із видів державного захисту. Судовий захист гарантується безпосередньо на підставі Конституції України. Особливу роль судова гілка влади повинна відігравати у питаннях заподіяної негативного впливу на навколишнє природне середовище, відшкодуванню шкоди, здоров'ю та майну громадян, суспільству і державі, незворотності відповідальності РФ за вчинені злочини, військовослужбовці якої нехтуючи методи та засоби ведення війни, що мають на меті заподіяти або уже заподіяли широкомасштабну, довготривалу і серйозну шкоду природному середовищу, порушили екологічні права та вимоги екологічного законодавства. З метою забезпечення усіх правових механізмів судового захисту під час розгляду екологічних справ на потребі часу створення в Україні екологічного суду, як ефективного інструменту захисту екологічних прав громадян, інтересів суспільства і держави, притягнення винних до відповідальності.

Питання створення екологічного суду в Україні досліджували у своїх працях такі науковці, як А. Брінцов, О. Бузунко, А. Гетьман, М. Краснова, Ю. Краснова, Я. Кравець, І. Мачуська та ін. Проте складність та неоднозначність судового захисту потребує нових поглядів пов'язаних із створенням екологічного суду.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження низки проблемних питань, пов'язаних із створенням екологічного суду в Україні.

Результати дослідження. Питання створення екологічного суду на протязі багатьох років неодноразово піднімалося не тільки вітчизняними вченими правниками, але й були предметом обговорення на низці міжнародних конференцій та конвенцій. Враховуючи важливість охорони довкілля на сьогодні інституційна архітектура міжнародного екологічного правосуддя охоплює: Міжнародний Суд ООН – головний судовий орган Організації Об'єднаних Націй, який розглядає

спори між державами та надає консультативні висновки за міжнародним правом, у складі якого у 1993 році утворено спеціальну палату (камеру) з питань охорони навколишнього середовища. До її складу входять сім постійних суддів Міжнародного суду ООН, які спеціалізуються на розгляді екологічних справ; Постійний арбітражний суд у складі якого діє спеціалізована Палата для розгляду арбітражних спорів, пов'язаних з природними ресурсами і навколишнім середовищем; Утворений у 1994 році Міжнародний суд екологічного арбітражу і примирення – вирішує спори з питань охорони навколишнього середовища і природокористування; Суд Справедливості Європейського Союзу, заснований у 1952 році, в сукупності включає: Суд Справедливості – найвища ланка судової системи ЄС, рішення якого не можуть бути оскаржені та Загальний суд; Міжнародний трибунал з морського права; Європейський суд з прав людини.

Зважаючи на екологічні злочини РФ в Україні, Генеральний прокурор України А. Костін слушно зауважив, що Україна є фактично першою країною в історії людства, яка розслідує злочини проти навколишнього природного середовища саме як воєнні злочини. І, об'єднуючи всіх партнерів, наша держава зможе досягти мети – забезпечити невідворотність покарання для воєнних злочинців та започаткувати стандарти притягнення до відповідальності тих, хто буде намагатися скоїти такі ж злочини в інших частинах світу. Це має зіграти превентивну роль та дати усвідомлення іншим агресорам, що відповідальності за ці злочини не уникнути [2]. У той же час, заступниця міністра захисту довкілля та природних ресурсів України, О. Крамаренко, в ході обговорення на тему «Реформа екологічного контролю у часи війни: важливість та перспективи», висловила думку, що для повного оцінювання завданої шкоди російською агресією та розрахунку прямих та опосередкованих збитків Україні знадобиться від 20 до 30 років [3].

Юристи та правники звертають свою увагу на діяльність Міжнародного кримінального суду, який хоча й не займається розслідуванням екологічних злочинів як таких, однак вони можуть бути розслідувані як інші види воєнних злочинів. Про це заявила головний судовий юрист МКС, очільниця українського напрямку в МКС Бренджа Джей Холліс. «Звичайно, ми працюємо в правовому полі Римського статуту, а Римський статут не передбачає екологічних злочинів як таких. Однак у статті 8 «Воєнні злочини» одним зі злочинів (як воєнний злочин) є умисне здійснення атаки, знаючи що вона спричинить широкомасштабну довготривалу і серйозну шкоду навколишньому середовищу, яка явно перевищує очікувану військову перевагу», – сказала вона. За її словами, поки ця стаття ще не була основою для жодного звинувачення в МКС. Вона повідомила, що доведення злочину вимагає доказів того, що атака була навмисною та здійснена з усвідомленням того, що вона завдасть надмірної шкоди. І тому існує «дуже високий поріг», якого необхідно досягти, щоб висунути звинувачення проти особи, і після цього суд буде ще визначати, чи був дотриманий цей «високий поріг». «Суд також повинен визначити, який ступінь екологічної шкоди кваліфікується як широкомасштабна, довгострокова і серйозна. Крім того, суд повинен буде визначити, чи дійсно всі три критерії є необхідними для встановлення факту злочину» [4].

Офіційно на міжнародно-правовому рівні вперше термін «екоцид» було закріплено у 1991 р. у ст. 26 Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства, де наголошувалось, що «людина, яка умисно заподіює або наказує заподіяти шкоди навколишньому середовищу, в разі визнання її винною повинна бути покарана». З правової точки зору екоцидом визнаються незаконні або необґрунтовані дії, вчинені з усвідомленням, що існує суттєва ймовірність спричинення такими діями серйозної та масштабної або довготривалої шкоди навколишньому середовищу. Та цій статті не судилося довго жити, оскільки в 1995 році через незгоду деяких держав її було виключено з Кодексу, а разом з цим зникла можливість притягнення до міжнародно-правової відповідальності за статтею екоциду [5, с. 390]. У цьому аспекті важливим є звернення Україна до прокурора Міжнародного кримінального суду про визнання екоциду. Євродепутати та парламентарі Франції, України, Бельгії, Італії, Венесуели, Швейцарії, Ісландії, Фінляндії, Греції та Канади підписали звернення до прокурора Міжнародного кримінального суду (МКС) щодо визнання екоциду. Проте, чинна редакція Римського Статуту, на підставі якого діє МКС, не дозволяє ефективно розслідувати та карати за даний злочин. Пропонується доповнити Римський статут п'ятим злочином, на який поширюватиметься юрисдикція МКС, яким визнати екоцид. У зверненні також зазначається, що екологічна криза все більш поглиблюється. Екоцид становить загрозу всій планеті, порушуючи право на здорове довкілля. Саме тому все частіше питання визнання екоциду постає на рівні окремих держав та регіонів.

Ю. Овчинникова сподівається, що МКС за результатами громадських обговорень розпочне процес включення злочину екоциду до Римського Статуту та його переслідуванню на міжнародному рівні [6]. На думку парламентаріїв, Рада Європи має взяти на себе провідну роль

у розробці нових правових інструментів, які б проклали шлях до міжнародного визнання злочину екоциду та відповідно потребує кодифікації цього поняття як у національному законодавстві, так і в міжнародному праві, у тому числі, має бути внесене до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, як новий злочин [7].

На гостру кризову екологічну ситуацію в Україні вказує Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. № 2697-VIII [8]. Відповідно до норм Закону першопричинами екологічних проблем України є: підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах, зокрема у рішеннях Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади; переважання ресурсо-та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання; фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки; неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища; низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти; незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян; незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та незабезпечення невідворотності відповідальності за його порушення; недостатнє фінансування з державного та місцевих бюджетів природоохоронних заходів, фінансування таких заходів за залишковим принципом.

До вищезазначеного варто додати, що кризову екологічну ситуацію перетворилася на екологічну катастрофу, яку наша держава зазнала внаслідок військової агресії РФ.

На сьогодні захист екологічних прав здійснюється в порядку адміністративного, господарського, кримінального та цивільного судочинства, а тому питання захисту екологічних прав громадян, охорони довкілля, суспільні та державні інтереси, поряд із розслідуванням екологічних злочинів вчинених РФ вимагає дієвих кроків щодо впровадження різноманітних форм і методів у боротьбі із кризовою екологічною ситуацією, що склалася у нашій державі.

Одним із таких дієвих кроків вирішення вищезазначених проблемних питань – це впровадження екологічного суду в судову систему України. На думку Ю. Красової подолати існуючі проблеми можна шляхом напрацьованого узагальнення судової практики з екологічних спорів, як це зроблено, зокрема, в Європейському суді з прав людини (справи про: небезпечні види промислової діяльності; вплив промислових викидів на здоров'я людей; вплив природних катастроф на людей та їхнє майно; доступ до суду в контексті оскарження дозволів щодо екологічно небезпечної діяльності; невиконання остаточних судових рішень про припинення екологічно небезпечної діяльності; екологічні ризики та доступ до інформації; промислове забруднення; вплив антен мобільного зв'язку; шумове забруднення; вплив містобудівної діяльності; поводження з відходами; забруднення питної води; попередження про надзвичайні ситуації [9, с. 55-56].

На думку А. Брінцова екологічне судочинство в Україні може бути запроваджене кількома можливими шляхами. Шляхом запровадження у судах спеціалізації суддів з розгляду справ, які виникають із екологічних правовідносин, а також створення у судах судових палат з розгляду окремих категорій справ, у тому числі й окремих судових палат з розгляду справ, які виникають з екологічних правовідносин. Поряд з цим він зауважує, що діяльність у системі судоустрою вищих спеціалізованих судів як судів першої та апеляційних інстанцій з розгляду окремих категорій справ дозволяє припустити і можливості запровадження в Україні вищого спеціалізованого суду з розгляду справ, які виникають з екологічних правовідносин, або просто «вищого екологічного суду» [10, с. 193-194].

Підтримуючи думки вищезазначених науковців, вважаємо, що створення екологічного суду надає можливість забезпечити належний і ефективний судовий захист екологічних правовідносин, у тому числі й тих, що вчинені РФ на території нашої держави, адже розгляд такої категорії справ, з огляду довготривалі екологічні природні процеси та збір доказів такої категорії справ, це довготривалий процес, а тому запровадження спеціалізації суддів з розгляду екологічних справ потребує на початковому етапі визначити коло підвідомчості і підсудності екологічних справ, забезпечити відповідну спеціалізації суддів. Вказане в повній мірі відноситься до діяльності сучасної юридичної науки.

Водночас ми усвідомлюємо, що на цьому шляху існують проблемні питання політичного, організаційного, економічного, фінансового та правового характеру, які потрібно вирішувати на шляху створення екологічного суду, прикладом є створений, ще у 2017 році Вищий суд з питань інтелектуальної власності, який через відсутність своєї діяльності не спроможний захистити суб'єктивні права власників та законних користувачів об'єктів права інтелектуальної власності [11, с. 101].

Незважаючи на різний державний устрій цих країн, систему судоустрою, суди цих країн спеціалізуються на розгляді екологічних справ, вони відіграють важливу роль у забезпеченні та реалізації екологічних прав людини і громадянина, суспільних та державних інтересів.

Висновки. Таким чином, з урахуванням викладених вище міркувань, можна дійти висновку, що катастрофічні екологічні наслідки, які виникли внаслідок військової агресії РФ проти України потребують вирішення низки невідкладних проблемних питань. Одним із шляхів подолання екологічних наслідків в Україні є створення екологічного суду, проте зважаючи на існуючі проблемні питання встановлення стандартів притягнення до відповідальності за злочини та інші види екологічних правопорушень, досягти мети – створення екологічного суду є довгостроковою перспективою. З огляду на те, що судова реформа поки не дала відчутних результатів, на які сподівалося суспільство, питання створення екологічного суду потребує від держави та наукової спільноти вироблення дієвих і виважених кроків щодо оновлення процесуального законодавства та реформування законодавства про судоустрій.

Список використаних джерел:

1. Юхимчук О. Збитки екології від російської агресії. URL: <https://typical.if.ua/zbitki-ekologii-vid-rosiyskoi-agresii-perevishchuyut-729-miyarda-evro-mindovkillya> (дата звернення 14.02.2025).
2. Костін А. Україна фактично формує для світу стандарти притягнення до відповідальності за злочини проти довкілля як воєнні злочини. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/283760-ukraina-fakticheski-formiruet-dlyamira-standarty-privlecheniya-k-otvetstvennosti-za-prestupleniya-protiv-okruzhayushchey-sredy-kak-voennye-prestupleniya-andrey-kostin>
3. Крамаренко О. Для повної оцінки екологічних збитків, заподіяних Україні Росією, потрібно 20–30 років – Міндовкілля. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3779354-dla-povnoi-ocinki-ekologichnih-zbitkiv-zapodianih-ukraini-rosie-u-potribno-2030-rokiv-mindovkillia.html>
4. Міжнародний кримінальний суд теоретично може розглядати екологічні злочини. *Україн-форм*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3776638-miznarodnij-kriminalnij-sud-teoreticno-moze-rozgladati-ekologichni-zlocini-urist-mks.html>
5. Сурілова О. Злочин екоциду: проблеми міжнародної відповідальності. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф., м. Одеса, 17 черв. 2022 р. Одеса, 2022. С. 388–391.
6. Овчинникова Ю. Україна підписала звернення до прокурора Міжнародного кримінального суду про визнання екоциду. 10.04.2024. URL: <https://sluga-narodu.com/ukraina-pidpysala-zvernennia-do-prokurora-mizhnarodnoho-kryminalnoho-sudu-pro-vyznannia-ekotsydu/>
7. The Council of Europe should pave the way towards international recognition of the crime of ecocide. *Parliamentary Assembly*. Веб-сайт. URL: <https://pace.coe.int/en/news/8911/the-council-of-europe-should-pave-the-way-towards-international-recognition-of-the-crime-of-ecocide>
8. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.
9. Краснова Ю.А. Проблеми забезпечення права на екологічну безпеку в національних судах України та шляхи її вирішення. *Судовий захист природного довкілля та екологічних прав* : матеріали міжнар. судового форуму, 7 листоп. 2019 р. Київ, 2019. С. 55–61.
10. Бріщов А.І. Перспективи екологічного судочинства в Україні. *Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні* : тези доповідей наук.-практ. конф. до 10-річчя створення однойменних кафедр (м. Київ, 12 березня 2021 р.) / за заг. ред. проф. М.І. Іншина, за редакцією проф. В.В. Носіка, доц. Т.Г. Ковальчук, ас. М.Б. Мельник. Київ: Освіта України, 2021. С. 192–194.
11. Світличний О.П. Судова реформа в Україні та її вплив на охорону прав інтелектуальної власності. *Право. Людина. Довкілля*. Науково-практичний журнал. 2019. № 1. С. 102–107.
12. Кравець Я.В. Екологічні суди: порівняльно-правовий аналіз. Одеса, 2018. 30 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/9756>